

Investigating the Effectiveness of Instruction Philosophy on the Development of Moral Judgment and social skills on Female Junior High School Students in the City of Ilam

Sajad Taherzadeh Ghahfarokhi*

Tina Khaleghi Farimani**

Abstract

The present study aimed to investigate the effectiveness of philosophy education on moral judgment and social skills among female middle school students. This research employed a quasi-experimental design with a pretest-posttest control group structure. The statistical population included all female middle school students in Ilam during the 2023–2024 academic year (N = 420). A sample of 30 students was selected through simple random sampling from two educational districts in Ilam. These students were randomly assigned to two groups: experimental group, which received the philosophy for children program, and control group, which received no specific training. To measure the variables, questionnaire Mattson's social skills (1983) and Durgandasinha, Miravarma's moral judgment questionnaire (1998) were utilized. Data were analyzed using multivariate analysis of covariance. The results indicated that philosophy education significantly improved moral reasoning ($F=25.353, p<0.001$) and social skills, including appropriate social behavior ($F=37.017, p<0.001$), inappropriate social behavior ($F=84.883, p<0.001$), assertiveness ($F=15.075, p<0.001$), and cooperation ($F=85.939, p<0.001$), in the experimental group compared to the control group. These findings suggest that the philosophy for children program is effective in enhancing students' moral and social competencies.

* Assistant Professor of Educational Psychology, Bakhtar Institute of Higher Education, Ilam (Corresponding Author), sajad_taherzadeh@yahoo.com

** Ph.D. Candidate of Psychology, Allameh Tabataba'i University, tina_khaleghi@yahoo.com

Date received: 07/07/2023, Date of acceptance: 19/01/2025, Date Printed: 07/11/2025

Keywords: Philosophy education, Moral judgment, Social skills, Middle school students, Ilam.

Introduction

Education aims not only at the transmission of knowledge but also at fostering cognitive, emotional, and social development in learners. In recent years, the development of students' thinking abilities has been prioritized, particularly through pedagogical approaches that emphasize reasoning, ethical reflection, and interpersonal understanding. However, the current educational practices in Iran often neglect the cultivation of philosophical thinking, which is crucial for fostering moral reasoning and social skills among adolescents. These skills are essential for forming healthy interpersonal relationships and adapting to complex social environments. "Philosophy for Children" (P4C), introduced by Matthew Lipman, aims to teach children how to think critically, reason ethically, and engage in democratic dialogue. Numerous studies have validated the effectiveness of this program in enhancing various cognitive and emotional capacities in youth. This study aims to assess whether P4C can significantly impact moral judgment and social skills in Iranian middle school girls, given the growing interest in student-centered, reflective learning.

Materials & Methods

This study employed a quasi-experimental design with a pretest-posttest control group. The research was conducted in the 2023–2024 academic year among 30 female students aged 11 to 14 from junior high schools in Ilam, selected using a multistage cluster random sampling method. The participants were divided into two groups: 15 in the experimental group and 15 in the control group. The experimental group underwent 11 weekly 50-minute sessions of philosophy instruction using translated philosophical storybooks by Philip Cam, tailored to the Iranian context. These sessions used inquiry-based learning through philosophical storytelling and group discussions, forming a community of inquiry. Standardized instruments were used for data collection: Matson's Social Skills Scale (MESSY), assessing appropriate and inappropriate social behaviors, aggression, dominance, and peer relations; and the MJT, measuring ethical reasoning. Data were analyzed using multivariate and univariate ANCOVA to examine the impact of the intervention on post-test scores, controlling for pre-test differences.

Discussion & Results

The analysis showed statistically significant differences between the experimental and control groups in all measured dimensions. The experimental group demonstrated higher post-test scores in moral judgment and each component of social skills. Specifically, the P4C intervention significantly increased appropriate social behaviors ($F = 84.883, p < .001$), reduced antisocial behaviors ($F = 63.017, p < .001$), improved peer relationships ($F = 85.369, p < .001$), and lowered levels of aggression and dominance. In terms of moral judgment, the ANCOVA results confirmed a significant improvement in the experimental group ($F = 35.353, p < .001$). These results are consistent with prior studies by researchers such as Rahimi et al. (2022), Sheikhi et al. (2021), and Faraji et al. (2019), which reported positive effects of P4C on social and ethical development. The observed gains may be attributed to the philosophical inquiry process that encourages students to reflect, debate, and consider multiple viewpoints. Through participation in the sessions, students appeared to internalize values such as empathy, fairness, and collaborative dialogue. Moreover, the use of philosophical stories provided a realistic and relatable context for moral exploration and social learning.

Conclusion

This study supports the effectiveness of philosophy education in promoting moral judgment and social skills among adolescent girls. The structured P4C program encouraged students to engage in dialogue, respect different opinions, and think critically about ethical issues. These capabilities were translated into improved behavioral outcomes, such as reduced aggression and increased empathy and cooperation. The findings have implications for curriculum development, suggesting the integration of philosophical thinking and dialogue-based instruction into middle school programs. Furthermore, philosophy education appears to offer a sustainable approach to addressing behavioral and ethical challenges in schools by equipping students with the cognitive tools necessary for reflection and moral reasoning. It is recommended that similar programs be tested in other educational contexts and extended to male students to examine gender-based differences in outcomes. Despite some limitations such as a small sample size and reliance on self-report questionnaires, the study demonstrates that P4C can serve as a valuable component of holistic education in Iran's schooling system.

Bibliography

- Boyraz, C. Turcan, B (2021). Development of a primary school teacher on the philosophy with children: an action research. *Journal of elementary education*. 13(4). 491-510.
- Cam, P. (2019). *Thinking stories 1 with 74 activities* (F. Shohartash & M. Rashtchi, Trans.). Tehran: Shohartash Publications. (Original work published in English). [in Persian]
- Cam, P. (2018). *Thinking stories 2 with 89 activities* (M. Rashtchi & F. Shohartash, Trans.). Tehran: Shohartash Publications. (Original work published in English). [in Persian]
- Cam, P. (2019). *Thinking stories 3 with 79 activities* (F. Shohartash & N. Ebrahimi-Louyeh, Trans.). Tehran: Shohartash Publications. (Original work published in English). [in Persian]
- Darvishi, Z. , Mohtadi, A. A. , Yousefzadeh, B. and Ashrafi Salimkandi, F. (2022). Approaches and methods of teaching philosophical thinking to children. *Journal of Philosophical Investigations*, 16(39), 129-149. [in Persian]
- Faraji, M., Makvandi, B., Bakhtiyar Pour, S., Eftekhar Saadi, Z. & Ehteshamzadeh, P. (2020). Effectiveness of philosophy education on the development of moral judgment, prosocial behavior and anger control in the students in Ahwaz city. *Journal of Educational Psychology Studies*, 16(36), 97-122. [in Persian]
- Haynes, J. (2012). *Children as philosophers*. London: Routledge Falmer.
- Isa Morad Roudineh, A. , Nafar, Z. and Fatemi, F. (2019). The Effectiveness of Teaching Philosophy on Children on Empathy and Solving Social Problems Elementary School Students. *Clinical Psychology Studies*, 10(36), 117-134. [in Persian]
- Garrote, A. (2017). The relationship between social participation and social skills op pupils literature. *Psychology*, 4(9), 717-728.
- Ghobadian, M. (2015). The effect of philosophy education program on the social skills of fifth-grade elementary students. *Journal of Educational Research*, 30(5), 138–149. [in Persian]
- Lipman, Matthew (1976). Can philosophy for children be the basis of educational redesign?, *journal of social studies*, 69(6).
- Lipman, Matthew (2003). *Thinking in education*, Cambridge & New York: Cambridge university press.
- Maheri, S., Araghieh, A., Ghaedy, Y., Mehdizadeh, A. & Sousahabi, P. (2021). Identifying the challenges of teaching philosophy to children from the perspective of preschool educators (a phenomenological study). *Thinking and Children*, 12(1), 259-287. [in Persian]
- Matson J.L., Rotatori, A, F., & Helsel, W. J. (1983). development of a Rating Scale to Measure Social Skills in children: The matson evaluation of social skills with youngsters (MESSY), *behavior research and therapy*, 21, 4, 335-340.
- Millett, S., Scholl, R., & Tapper, A. (2018). Australian research into the benefits of philosophy for children. In *Philosophical Inquiry with Children* (pp. 199-214), Routledge.
- Mohamadi Nasrabad, M., Alavi Langroudy, S. K., Zandvanian, A. & Estabraghi, M. (2020). The effectiveness of moral values teaching (through storytelling and animation) on the development of social skills of pre-school children. *Thinking and Children*, 10(2), 227-247. [in Persian]

209 Abstract

- Nowrozi, W., Karimian, H. & Talbi, B. (2023). The Effectiveness of teaching Philosophy for Children (P4C) on social Responsibility of Elementary primary Students. *Thinking and Children*, 13(2), 267-293. [in Persian]
- Pourhossein, A., Entesar Fumani, G., Hejazi, M. & Narimani, M. (2021). The Effects of Cognitive and Metacognitive Strategies Training on Problem-solving Skills and Self-esteem in Students. *Journal of School Psychology*, 9(4), 34-45. [in Persian]
- Rahimi, S., Mesr Abadi, J. & Alipour, F. (2023). A Meta-Analysis of the Effect of Philosophy for Children Program on the Developmental Dimensions (Cognitive, Social, Emotional and Moral) of Children and Adolescents in Iran. *Thinking and Children*, 13(2), 99-132. [in Persian]
- Saadipour, E., Radmanesh, E., & Asadzadeh, H. (2015). The effectiveness of social skills training on improving teacher-student relationships and academic performance among students in Tehran. *Educational Research Quarterly*, 11(45), 43–56. [in Persian]
- Safari, A., Naderi, M. & gheshlaghi, S. (2021). The Effect of TRIZ Problem Solving Skills on Creative and Critical Thinking skills of the Elementary Students in District 5 of Tehran, Iran. *Pouyesh in Humanities Education*, 7(22), 77-96. [in Persian]
- Safarian, S., Salehi, K. & Dehghani, M. (2022). The Effect of Group Games on the Moral Judgment of Third Grade Male Elementary School Students. *Journal of Applied Psychological Research*, 13(1), 163-181. [in Persian]
- Siddiqui, N., Gorard, S., & See, B. H. (2019). Can programmes like Philosophy for Children help schools to look beyond academic attainment? *Educational review*, 71(2), 146-165.
- Sheykhi, S. & Habibzadeh, A. (2022). Impact of Teaching Philosophy on Self-Regulation and Social Skills among Female Junior High School Students. *The Journal of New Thoughts on Education*, 18(1), 161-179. [in Persian]
- Taherzadeh Ghahfarokhi, S., Sayehmiri, E., Shahmoradian, T. & Heydarifard, R. (2022). A Review of Effectiveness of Instruction of Philosophy on training of reasoning and creativity of Students (Among Girl middle School Students in the city of Ilam). *Thinking and Children*, 13(1), 203-237. [in Persian]
- Uhlmann, E.L., Pizarro, D.A. & Diermeier, D. (2015). A Person-Centered Approach to Moral Judgment. *Perspectives on Psychological Science*, 10(1), 72–81.
- Wu, C. (2021). Training Teachers in China to Use the Philosophy for Children Approach and Its Impact on Critical Thinking Skills: A Pilot Study. *Education Sciences*, 11(5), 206.
- Yang, N. Y., & Moon, S. Y. (2013). The impact of health status, health promoting behaviors, and social problem ability on college adjustment among nursing students. *The Journal of Korean Academic Society of Nursing Education*, 19(1), 33-42.
- Yousefi, F., & Kheir, M. (2002). Examining the reliability and validity of the Matson Evaluation of Social Skills with Youngsters (MESSY) and comparing the performance of high school girls and boys on this scale. *Journal of Social and Human Sciences*, Shiraz University, 36(2), 147–15. [in Persian]

- Yousefi, A. & Gordanshekan, M. (2012). Critical Thinking. *Iranian Journal of Medical Education*, 11(9), 1120-1128. [in Persian]
- Zadeshir, F., Estaki, M., & Emamipour, S. (2009). A comparison of moral judgment and social development among students in non-profit elementary schools receiving Quran education through meaning-based memorization and those in regular non-profit schools. *Applied Psychology Quarterly*, 3(2), 25-47. [in Persian]
- Zulkifli, H., & Hashim, R. (2020). Philosophy for children (P4C) in improving critical thinking in a secondary moral education class. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19(2), 29-45.

اثربخشی آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه شهر ایلام

سجاد طاهرزاده قهفرخی*

تینا خالقی فریمانی**

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر متوسطه اول انجام شد. روش پژوهش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه‌ی آماری کلیه دانش‌آموزان دختر متوسطه اول شهر ایلام در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ بودند ($N=4200$). نمونه ۳۰ نفر از دانش‌آموزان بودند که به صورت نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. ابتدا از دو منطقه آموزش و پرورش شهر ایلام یک منطقه و از بین مدارس دخترانه متوسطه اول یک مدرسه و از بین دانش‌آموزان، ۳۰ نفر به صورت تصادفی انتخاب و در دو گروه آزمایش و کنترل قرار گرفتند. گروه آزمایش ۱۱ جلسه تحت آموزش فلسفه قرار گرفتند و گروه کنترل هیچ آموزشی دریافت نکردند. برای اندازه‌گیری متغیرها از پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی ماتسون (۱۹۸۳) و پرسشنامه قضاوت دورگانداسینها و میروارما (۱۹۹۸) استفاده شد. جهت تحلیل داده‌ها از کوواریانس چندمتغیره و یک‌متغیره استفاده شد. یافته‌ها نشان داد آموزش فلسفه بر بهبود قضاوت اخلاقی ($F=35/353$ و $p=0/001$) و مهارت‌های اجتماعی (مهارت‌های اجتماعی مناسب $F=84/883$ و $p=0/001$ ، رفتارهای غیراجتماعی $F=63/017$ و $p=0/001$ ، پرخاشگری $F=105/375$ و $p=0/001$ ، برتری طلبی $F=38/073$ و $p=0/001$ و رابطه با همسالان $F=85/369$ و $p=0/001$) مؤثر بوده است ($p<0/05$). نتیجه‌گیری می‌شود، از برنامه فلسفه می‌توان به‌منظور

* استادیار روان‌شناسی تربیتی، موسسه آموزش عالی باختر ایلام، ایلام، ایران (نویسنده مسئول)،
sajad_taherzadeh@yahoo.com

** دانشجوی دکتری روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران، tina_khaleghi@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۳۰، تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۰۸/۱۶

بهبود قضاوت اخلاقی و بالابردن مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان به‌عنوان یک روش مداخله‌ای مؤثر استفاده کرد.

کلیدواژه‌ها: آموزش فلسفه، قضاوت اخلاقی، مهارت‌های اجتماعی، دانش‌آموز دختر متوسطه اول، ایلام.

۱. مقدمه

پرورش قدرت تفکر یکی از اهداف اصلی آموزش می‌باشد (یوسفی و گردان شکن ۱۳۹۰). این هدف تنها در سایه انتقال اطلاعات به ذهن انسان حاصل نمی‌شود بلکه در برنامه‌های آموزشی باید روش‌هایی گنجانده شود که از طریق آن‌ها افراد قابلیت‌های چگونه آموختن را بیاموزند و در زندگی روزمره خود به‌کار برند (نادری و دیگران ۱۴۰۰). وظیفه‌ی آموزش و پرورش هدایت رشد همه‌جانبه افراد، از جمله: ابتکار، خودمختاری، تنظیم اهداف، کنترل فعالیت‌ها و مستقل بودن، توانایی سازگاری، نظارت، توانایی حل مسئله، برقراری ارتباط مؤثر با دیگران، بیان ایده‌ها و تفکر خود در تمام طول عمر است (پورحسین و دیگران ۱۳۹۹). این در حالی است که شیوه‌های کنونی نظام آموزشی نه‌تنها به رشد و پرورش فکری در کودکان و نوجوانان کمک نمی‌کند، بلکه باعث رکود فکری و مانع بزرگی برای خودشکوفایی نسلی می‌شود که قرار است آینده کشور را در دست بگیرند. باید توجه داشت که پرورش قوای فکری در سنین کم‌بترین تأثیر را بر مهارت‌های اجتماعی و ارزش‌های اخلاقی آنان برای سازگاری بهتر با جامعه را دارد (محمدی نصرآباد و دیگران ۱۳۹۸). یکی از نشانه‌های رشد فکری و شناختی در نوجوانان، روابط میان‌فردی سالم به کمک مهارت‌های اجتماعی است. مهارت‌های اجتماعی مجموعه رفتارهای فراگیر قابل قبولی است که فرد را قادر می‌سازد با دیگران رابطه مؤثر داشته باشد و از رفتارهای نامعقول اجتماعی خودداری کند (سعدی‌پور و دیگران ۱۳۹۴). مهارت‌های اجتماعی شامل آغاز و حفظ تعاملات اجتماعی، مهارت‌های رهبری، توانایی تنظیم محدودیت‌ها و توجه به منافع و مزایای دیگر افراد که نقض آن منجر به عدم رضایت و قربانی شدن در روابط می‌گردد (Garrote 2017). این مهارت‌ها نوجوانان را قادر می‌سازد تا روابط مثبت و قوی با همسالان داشته باشند و در محیط‌های مختلف مانند مدرسه و محیط کار موفق شوند. نارسایی در مهارت‌های اجتماعی ملاک اصلی در تعریف بسیاری از ناتوانی‌ها می‌باشد، از جمله اختلالات یادگیری خاص، نقص توجه، پریشانی عاطفی و به‌علاوه مانعی برای عملکرد تحصیلی افراد است. همچنین کودکان و نوجوانانی که مهارت‌های اجتماعی قوی دارند به‌طور

فعال راه حل‌هایی برای مشکل و سازگاری مناسب با موقعیت پیدا می‌کنند (Yang & Moon 2013). یکی دیگر از نشانه‌های رشد شناختی افراد، توانایی آنان در قضاوت اخلاقی صحیح است. قضاوت اخلاقی یک فرایند روانشناختی می‌باشد که به افراد اجازه می‌دهد رفتار اخلاقی و غیر اخلاقی را تشخیص دهند، تفسیر و ارزیابی کنند. در واقع قضاوت اخلاقی توجه‌هایی است که برای ارزش‌ها یا تصمیم‌های اخلاقی می‌آوریم (Uhleman, Pizarro & Diermeier 2015). استدلال اخلاقی یکی از عوامل مهم تأثیرگذار در رفتار اخلاقی افراد است؛ به نحوی که تأخیر در استدلال اخلاقی نیز می‌تواند، رفتار اخلاقی نوجوان را با تأخیر مواجه سازد و آنان را مستعد ابتلا به اختلالات سلوک، ارتکاب جرایم اخلاقی چون دزدی، دروغ‌گویی، تقلب، فحاشی و دیگر اعمالی کند که در آن‌ها انصاف و عدالت اجتماعی زیر پا گذاشته می‌شود. شواهد قوی پژوهشی وجود دارد که برنامه آموزش فلسفه بر رشد ابعاد شناختی، اجتماعی، عاطفی و اخلاقی افراد بسیار موفق بوده است (Millett, Scholl & Tapper 2018). این برنامه که به آن فلسفه برای کودکان (P4C) می‌گویند، جنبشی جهانی است که توسط لیپمن (Lipman) و شارپ (Sharp) در اواخر دهه‌ی شصت میلادی معرفی شد (رحیمی و دیگران ۱۴۰۱). برنامه «آموزش فلسفه» در مدت زمان طولانی و با مشارکت تعداد زیادی از معلمان و روانشناسان کودک توسعه یافته است (Zahrebniuk et al., 2021) و هدف اصلی آن افزایش عملکردهایی از جمله مهارت‌های ارتباطی، همدلی، انصاف و عدالت است (Siddiqui et al., 2019). لیپمن، تلاش نمود تا فلسفه را به جایگاه واقعی خویش آنگونه که سقراط مدنظر داشت بازگرداند. به نظر او فلسفه ویژه بزرگسالان نیست و کودکان و نوجوانان نیز می‌توانند آن را انجام دهند. او فلسفه را در معنای فلسفیدن به‌کاربرد و معتقد بود که همه به‌طور ذاتی مستعد انجام آن هستند (درویشی و دیگران ۱۴۰۱). آموزش تفکر فلسفی، هدف‌های شناختی روشنی دارد؛ ذهن را وادار به عمل می‌کند و این کار را از طریق چالش‌ها، تفکر اصولی و تعامل ساختاری انجام می‌دهد و افراد را وادار می‌کند به عواقب و پیامدهای فرضیات خود فکر کنند (Zulkifli & Hashim, 2020). این برنامه در عین حال هدف اجتماعی نیز دارد و آن آموزش فرایند تصمیم‌گیری است. همچنین در پرورش مشارکت منظم و پرورش خودآگاهی فرد سهم قطعی دارد. از نظر لیپمن هدف عمده برنامه آموزش تفکر فلسفی آن است که به افراد کمک کند بیاموزند چگونه فکر کنند (Haynes, 2012). این برنامه با ارائه‌ی تعداد زیادی تمرین در مورد یافتن دلایل خوب برای داوری، افراد را تحت نوعی آموزش قرار می‌دهد و افق دید آن‌ها را وسیع‌تر می‌کند و به آنان یاد می‌دهد که چگونه می‌توانند بهتر فکر کنند (شیخی و حبیب زاده ۱۴۰۰). تأکید اصلی برنامه

لیپمن بر این دیدگاه استوار است که عادت به تفکر آزاداندیشی را می‌توان با تمرین تثبیت و نهادینه کرد. او معتقد است آموزش و پرورش می‌تواند دانش‌آموزان را متحول کند و به جای معلومات، تفکر و اندیشیدن را سرلوحه امور و برنامه‌های درسی قرار دهد. به نظر او کودکان و نوجوانان تشنه معنا هستند و برنامه درسی موجود نمی‌تواند این عطش را در آن‌ها ایجاد کند. بنابراین لازم است نظام تعلیم و تربیت در دوره معاصر بیش از گذشته، کانون توجه خود را به جای محتوا بر فرایند و مهارت‌های خلاق و نقاد معطوف کند (ماهری و دیگران ۱۴۰۱). ادعای اصلی این برنامه بیش از هر چیز ترویج تفکر انتقادی، پرورش کنجکاوی، استدلال و اشتراک‌گذاری دیدگاه‌ها برای رسیدن به درکی بهتر از کودکان و نوجوانان در ابعاد گوناگون است (Siddiqui, Gorard & See, 2019). این طرح به جای اینکه در پی مطرح کردن موضوعات فلسفی به غیر فیلسوفان یا حل مسائل آن‌ها باشد، در پی ایجاد فرصت‌هایی است که در آن‌ها دانش‌آموزان با فعالیت‌های فکری مسائل خود را حل کنند. بنابراین در این طرح، به جای آموزش فلسفه، افراد با فکر کردن، پرسش و پاسخ، کندوکاو و انتقاد آشنا می‌شوند (نوروزی و دیگران ۱۴۰۱). در این رویکرد، از رمان‌ها و داستان‌های فلسفی استفاده می‌شود که برای کودکان سه سال به بالا به گونه‌ای طراحی شده‌است که سبب رشد عقلانی و دقت بالا می‌شود و به آن‌ها کمک می‌کند تا توانایی‌های مرتبط با قضاوت صحیح در زندگی روزمره را پرورش دهند (طاهرزاده قهفرخی و دیگران ۱۴۰۱). معلم به وسیله پرسش، گزینه‌های جایگزین را به افراد معرفی می‌کند تا توضیحات خود را با دلایل توجیه کنند، در واقع معلم، دانش خود را با پرسیدن سوال در زمان مناسب نشان می‌دهد و کنجکاوی را در دانش‌آموزان برانگیخته می‌سازد (Boyras & Turcan 2021). به این صورت که ابتدا دانش‌آموز بخشی از داستان را با صدای بلند می‌خواند سپس سوالاتی درباره‌ی متن مطرح می‌شود و بعد به صورت انتقاد دوجانبه و ابراز عقاید درباره‌ی آن بحث می‌کنند. نوجوانان در این فرایند، به تدریج با مهارت‌های گفتگو آشنا می‌شوند و یاد می‌گیرند چگونه با ادب، احترام و توجه به یکدیگر گوش دهند، ایده‌هایشان را کنار هم قرار دهند و آن‌ها را کامل‌تر کنند و برای عقاید و ایده‌های تائید نشده، استدلال منطقی بیاورند (فرجی و دیگران ۱۳۹۸). این برنامه اکنون با گذشت بیش از نیم قرن از زمان پیدایش آن توسط لیپمن، توانسته در میان الگوها و رویکردهای علمی و عملی تعلیم و تربیت، جایگاهی بیابد و در ایران نیز به مانند بسیاری از کشورها به سرعت مورد استقبال قرار گیرد و به عنوان رشته‌ی آکادمیک در سطح تحصیلات تکمیلی مورد پذیرش واقع شود (عیسی‌مراد و دیگران ۱۳۹۸). بنا بر پژوهش وو (Wu, 2021) بررسی ادبیات و پیشینه پژوهش در زمینه اثربخشی

اثربخشی آموزش فلسفه بر ... (سجاد طاهرزاده قهفرخی و تینا خالقی فریمانی) ۲۱۵

فلسفه برای کودکان و نوجوانان نشان می‌دهد که آموزش فلسفه تاثیر مثبتی بر توانایی‌های مختلف روانی و اجتماعی دارد.

بر اساس آنچه گفته شد می‌توان پیش‌بینی کرد که مداخلات آموزش فلسفه باعث کاهش قضاوت اخلاقی نابجا می‌شوند و میزان مهارت‌های اجتماعی را نیز افزایش می‌دهند؛ پس می‌توان آن را برای کاهش مشکلات روان‌شناختی و قضاوت اخلاقی و همچنین برای ارتقای مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان به کار برد. بنابر آنچه گفته شد سئوالات پژوهش عبارتند از:

۱. آیا آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه موثر است؟

۲. آیا آموزش فلسفه بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه موثر است؟

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف اثربخشی آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه شهر ایلام اجرا شده است. این پژوهش در پارادایم اثبات‌گرایی انجام گرفته است و از آنجا که موجب بسط دانش و کمک به بهبود آموزش در دانش‌آموزان می‌گردد، جزء پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد. روش پژوهش نیمه آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود.

جامعه آماری پژوهش را دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه شهر ایلام در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲ تشکیل می‌دادند که تعداد آنان بر اساس آمار آموزش و پرورش شهرستان ایلام، تقریباً ۴۲۰۰ نفر بود. برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شد، بدین ترتیب که از بین مناطق دوگانه‌ی آموزش و پرورش شهر ایلام یک منطقه به صورت تصادفی و از بین مدارس دخترانه دوره اول متوسطه یک مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شد، سپس از بین کلاس‌های موجود در مدرسه، ۳۰ دانش‌آموز به صورت تصادفی انتخاب شدند و در دو گروه آزمایش و کنترل قرار گرفتند (۱۵ نفر در هر گروه آزمایش و ۱۵ نفر در گروه کنترل).

در این پژوهش، جهت اجرای برنامه آموزش فلسفه از مجموعه سه جلدی (داستان‌های فکری) فیلیپ کم ترجمه شهرتاش و رشتچی (۱۳۹۸)، رشتچی و شهرتاش (۱۳۹۷) و شهرتاش و ابراهیمی‌لویه (۱۳۹۸) استفاده شد. این داستان‌ها دارای مضمون فلسفی، اخلاقی و اجتماعی هستند و برای رشد تفکر و یادگیری تدوین شده‌اند. هر داستان براساس یک مضمون خاص

مثل ماهیت حقیقت، خوبی و زیبایی، نظم در طبیعت، قدرت، آزادی، ذهن و بدن، درست و نادرست، دوستی، قول دادن، دروغ‌گویی، رشد فردی، انصاف، جامعه، مراقبت، تبعیض، حقوق و مسئولیت‌ها، خشم، زورگویی، جرأت، ترس و مرگ تنظیم شده است. در مجموع از این کتاب‌ها، یازده داستان جذاب و مرتبط با هدف این پژوهش انتخاب گردید که شامل داستان‌های: ارتباط، مردی که نمی‌توانست صورتش را کنترل کند، دعوا (ایده اصلی درست و نادرست)، خشونت (ایده اصلی تامل در فکر کردن)، قارچ (تنگناهای اخلاقی مراقبت)، بال‌دار (ایده دوستی)، ترول (ایده رفتار نامناسب)، شب خانه کسی خوابیدن (ایده آزادی مسئولیت)، داستان رابرت (ایده دست انداختن زورگویی)، لانه پرنده (طرح بحث چگونه بنظر می‌رسیم)، اکوسیسترها (فکر کردن درباره دیدگاه‌های گوناگون) بود. تمامی داستان‌ها در گروه آزمایش در حلقه‌های کندوکاو مورد بحث و گفت و گو قرار گرفت. همچنین از کتاب راهنمای معلم یا کتاب کار داستان‌های فکری نیز برای کمک رسانی و هدایت سوالات دانش‌آموزان در این فرایند استفاده شد.

برای اجرای این پژوهش ابتدا دانش‌آموزان پرسشنامه‌ی مهارت‌های اجتماعی ماتسون و دیگران (۱۹۸۳) و آزمون قضاوت اخلاقی دورگانداسینها و میراوارما (۱۹۹۸) را تکمیل کردند. علت انتخاب این پرسشنامه‌ها روایی و پایایی مطلوب و هنجاریابی مناسب با فرهنگ ایرانی است، به‌علاوه این پرسشنامه‌ها مناسب گروه سنی نمونه، یعنی دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول (۱۱ تا ۱۴ سال) ساخته شده‌اند. سپس برنامه آموزش فلسفه با هماهنگی‌های لازم توسط مسئولین مدرسه در ۱۱ جلسه‌ی ۵۰ دقیقه‌ای (هر هفته یک جلسه) به مدت سه ماه برای گروه آزمایش به روش اجتماع‌پژوهشی اجرا شد. جلسات با توجه به داستان‌های مطرح شده از طریق حلقه کندوکاو بین دانش‌آموزان و با تسهیلگری معلم صورت گرفت. در تمامی جلسات فرآیند تفکر توسط دانش‌آموزان با خواندن داستان آغاز شد و از آن‌ها خواسته شد تا به تفکر بپردازند و نظرات خود را در مورد داستان بیان کنند. همچنین از خود پرسند و فکر کنند در رابطه با داستانی که خوانده‌اند چه نکته‌هایی برایشان جالب و سؤال برانگیز بوده است. سپس معلم نظرات هریک از دانش‌آموزان را بر روی تابلو نوشته و از آنها می‌خواست تا در مورد نظرات خود توضیح دهند. به این ترتیب در هر جلسه با توجه به سؤالات مطرح شده به تعامل، گفت و گو و فعالیت پرداخته و ایده‌های خود را ابراز نمودند. در پایان اجرای این برنامه، هر دو گروه آزمایش و گواه پرسشنامه‌های مهارت اجتماعی و قضاوت اخلاقی را مجدداً جهت انجام پس

اثر بخشی آموزش فلسفه بر ... (سجاد طاهرزاده قهفرخی و تینا خالقی فریمانی) ۲۱۷

آزمون تکمیل کردند. جلسات آموزش به این صورت بودند که: جلسه اول، جلسه مقدماتی و ۱۱ جلسه دیگر، جلسات اصلی بودند. این برنامه به تفکیک جلسات به صورت ذیل اجرا شد.

جدول ۱. خلاصه جلسات آموزش فلسفه

جلسه	عنوان داستان	موضوع	منبع	نویسنده
مقدماتی	معارفه و پیش آزمون	-	-	-
اول	داستان ارتباط	ارتباط	داستان‌های فکری جلد ۲	فلیپ کم
دوم	مردی که نمی‌توانست صورتش را کنترل کند	کنترل	داستان‌های فکری جلد ۲	فلیپ کم
سوم	دعوا	درست و نادرست	داستان‌های فکری جلد ۳	فلیپ کم
چهارم	خشونت	تامل در فکر کردن	داستان‌های فکری جلد ۳	فلیپ کم
پنجم	قارچ	تنگناهای اخلاقی_مراقبت	داستان‌های فکری جلد ۳	فلیپ کم
ششم	بال‌دار	دوستی	داستان‌های فکری جلد ۳	فلیپ کم
هفتم	ترول	رفتار نامناسب	داستان‌های فکری جلد ۳	فلیپ کم
هشتم	شب خانه کسی خوابیدن	آزادی_مسئولیت	داستان‌های فکری جلد ۳	فلیپ کم
نهم	رابرت	دست انداختن - زورگویی	داستان‌های فکری جلد ۳	فلیپ کم
دهم	لانه پرنده	چگونه بنظر می‌رسیم	داستان‌های فکری جلد ۱	فلیپ کم
یازدهم	اکوسیستمها	فکر کردن درباره دیدگاه‌های گوناگون	داستان‌های فکری جلد ۱	فلیپ کم
دوازدهم	پس آزمون	-	-	-

۱.۲ مقیاس مهارت‌های اجتماعی (messy)

این مقیاس توسط ماتسون و همکاران (۱۹۸۳) برای سنجش مهارت‌های اجتماعی تدوین گردیده است. این مقیاس دارای ۶۲ عبارت است که مهارت‌های اجتماعی را توصیف می‌کنند. این مقیاس خود شامل پنج مقیاس فرعی به این شرح می‌باشد: عامل اول، مهارت‌های اجتماعی مناسب، عامل دوم، رفتار غیر اجتماعی، عامل سوم، پرخاشگری، عامل چهارم، برتری طلبی و عامل پنجم رابطه با همسالان. در این آزمون هر گویه بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت شامل گزینه‌های، کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم و کاملاً مخالفم می‌باشد که به ترتیب نمره ۵ تا ۱ را به خود اختصاص می‌دهند، البته در بعضی از گویه‌ها چون پرسش گویه معکوس می‌باشد نحوه نمره دهی برعکس شده است. علاوه بر نمراتی که پاسخگو در هر یک از

خرده مقیاس‌ها به دست می‌آورد، جمع نمرات ۶۲ گویه موجود نیز یک نمره‌ی کلی که بیانگر مهارت اجتماعی آزمودنی بدست می‌دهد. یوسفی و خیر (۱۳۸۱) برای پایایی از آلفای کرونباخ که برای کل مقیاس ۰/۸۵ و برای مقیاس‌های فرعی ۰/۸۱، ۰/۸۰، ۰/۷۳، ۰/۳۴ و ۰/۶۷ به دست آمد و روایی آن از طریق تحلیل عاملی اکتشافی بررسی شد و پنج مولفه به دست آمد، بدین ترتیب روایی آن احراز گردید. تحقیقات نشان داده‌اند که مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون از ثبات روان‌سنجی، پایایی بالای بازآزمایی و روایی افتراقی قابل قبولی برخوردار است (ماتسون و همکاران، ۱۹۸۳).

۲.۲ مقیاس قضاوت اخلاقی (mjt)

پرسشنامه آزمون قضاوت توسط دورگاندا سینه‌ها و میراوارما (۱۹۹۸) طراحی شده است و توسط کرمی (۱۳۷۹) به فارسی ترجمه شده است (زادشیر و دیگران ۱۳۸۸). این پرسشنامه دارای ۵۰ سوال بوده و هدف آن ارزیابی میزان مهارت قضاوت اخلاقی در افراد است. هر سوال تنها یک گزینه درست دارد. هر پاسخ درست یک نمره و هر پاسخ نادرست صفر امتیاز خواهد گرفت. این امتیاز دامنه‌ای از ۰ تا ۵۰ خواهد داشت. نمرات بالاتر به منزله میزان مهارت قضاوت اخلاقی بالاتر شخص پاسخ دهنده خواهد بود و برعکس. در پژوهش زادشیر و دیگران (۱۳۸۸) روایی این آزمون ۰/۵۵ به دست آمده است و برای محاسبه‌ی ضریب پایایی از آلفای کرونباخ و روش تصنیف استفاده گردید که به ترتیب ۰/۶۱ و ۰/۶۲ به دست آمده است، این ضرایب به‌طور نسبی رضایت بخش است.

۳. یافته‌ها

در جدول شماره ۲ شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش در پیش‌آزمون و پس‌آزمون به تفکیک گروه‌ها گزارش شده است.

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش به تفکیک گروه آزمایش و کنترل (n=۲۵)

متغیر	وضعیت	گروه	میانگین	انحراف استاندارد
مهارت‌های اجتماعی مناسب	پیش‌آزمون	آزمایش	۵۰/۱۳	۱۹/۲۹
		کنترل	۵۴/۰۶	۱۹/۸۲
	پس‌آزمون	آزمایش	۶۵/۲۰	۱۶/۰۱

اثربخشی آموزش فلسفه بر ... (سجاد طاهرزاده قهفرخی و تینا خالقی فریمانی) ۲۱۹

متغیر	وضعیت	گروه	میانگین	انحراف استاندارد
		کنترل	۵۴/۴۰	۱۹/۵۹
رفتارهای غیراجتماعی	پیش آزمون	آزمایش	۳۲/۶۶	۱۳/۰۹
		کنترل	۳۳/۰۶	۱۲/۷۶
	پس آزمون	آزمایش	۴۳/۲۰	۹/۲۴
		کنترل	۳۳/۱۳	۱۲/۰۴
پرخاشگری	پیش آزمون	آزمایش	۳۵/۶۶	۱۳/۵۹
		کنترل	۳۵/۴۶	۱۳/۹۵
	پس آزمون	آزمایش	۴۹/۶۰	۷/۵۲
		کنترل	۳۵/۱۳	۱۳/۱۶
برتری طلبی	پیش آزمون	آزمایش	۱۷/۹۳	۷/۲۱
		کنترل	۱۸/۱۳	۶/۴۴
	پس آزمون	آزمایش	۲۵/۱۳	۴/۶۵
		کنترل	۱۸/۴۰	۵/۷۲
رابطه با همسالان	پیش آزمون	آزمایش	۲۶	۹/۶۳
		کنترل	۲۵/۸۶	۱۱/۱۶
	پس آزمون	آزمایش	۳۷/۳۳	۶/۸۴
		کنترل	۲۷	۱۰/۶۸
قضاوت اخلاقی	پیش آزمون	آزمایش	۲۷/۸۰	۱۴/۵۰
		کنترل	۲۶/۰۶	۱۴/۶۶
	پس آزمون	آزمایش	۳۷/۵۳	۱۰/۸۹
		کنترل	۲۵/۹۳	۱۴/۰۸

یافته‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد میانگین گروه آزمایش در پس‌آزمون برای همه متغیرهای پژوهش بیشتر از گروه کنترل است.

برای بررسی مفروضه نرمال بودن متغیرهای پژوهش و خرده مقیاس‌های آن‌ها از آزمون شاپیرو-ویلک استفاده شد، که در جدول ۳ نشان داده شده‌است.

جدول ۳. نتایج آزمون نرمال شاپیرو-ویلک در توزیع نمرات متغیرهای پژوهش

مؤلفه	گروه	مراحل آزمون	آزمون نرمال شاپیرو-ویلک	
			آماره آزمون	سطح معناداری
مهارت‌های اجتماعی مناسب	آزمایش	پیش آزمون	۰/۹۴۷	۰/۴۷۴

مؤلفه	گروه	مراحل آزمون	آزمون نرمال شاپیرو-ویلک	
			آماره آزمون	سطح معناداری
	کنترل	پس آزمون	۰/۹۲۹	۰/۲۶۵
		پیش آزمون	۰/۹۵۳	۰/۵۷۵
		پس آزمون	۰/۹۵۸	۰/۶۴۹
رفتارهای غیراجتماعی	آزمایش	پیش آزمون	۰/۹۶۲	۰/۷۲۹
		پس آزمون	۰/۹۳۵	۰/۳۱۹
	کنترل	پیش آزمون	۰/۹۷۶	۰/۹۳۹
		پس آزمون	۰/۹۷۳	۰/۹۰۱
پرخاشگری	آزمایش	پیش آزمون	۰/۹۷۰	۰/۸۶۲
		پس آزمون	۰/۸۷۵	۰/۰۵۹
	کنترل	پیش آزمون	۰/۹۶۷	۰/۸۱۰
		پس آزمون	۰/۹۶۴	۰/۷۶۰
برتری طلبی	آزمایش	پیش آزمون	۰/۹۷۸	۰/۹۵۱
		پس آزمون	۰/۸۸۶	۰/۰۵۹
	کنترل	پیش آزمون	۰/۹۸۲	۰/۹۸۲
		پس آزمون	۰/۹۶۴	۰/۷۶۹
رابطه با همسالان	آزمایش	پیش آزمون	۰/۹۷۰	۰/۸۵۱
		پس آزمون	۰/۹۱۵	۰/۱۶۲
	کنترل	پیش آزمون	۰/۹۵۳	۰/۵۷۷
		پس آزمون	۰/۹۳۲	۰/۲۹۷
قضاوت اخلاقی	آزمایش	پیش آزمون	۰/۹۴۹	۰/۵۱۰
		پس آزمون	۰/۹۰۳	۰/۱۰۵
	کنترل	پیش آزمون	۰/۹۵۴	۰/۵۸۹
		پس آزمون	۰/۹۴۱	۰/۳۹۵

این جدول نشان می‌دهد که خطای آزمون نرمال شاپیرو-ویلک (Sig.) توزیع نمرات مهارت‌های اجتماعی و قضاوت اخلاقی در دانش‌آموزان در گروه‌های آزمایش و کنترل در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون از سطح معنی‌داری ۰/۰۵ بیشتر است، که این امر بیانگر نرمال بودن توزیع داده‌ها می‌باشد. لذا، استفاده از آزمون‌های پارامتری برای تحلیل این داده‌ها مجاز است.

اثر بخشی آموزش فلسفه بر ... (سجاد طاهرزاده قهفرخی و تینا خالقی فریمانی) ۲۲۱

برای بررسی این سؤال که آیا آموزش فلسفه بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه موثر است؟ از تحلیل کوواریانس چندمتغیری استفاده شده است، مفروضه‌های این روش در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. نتایج آزمون تحلیل کوواریانس چند متغیره مربوط به مهارت‌های اجتماعی در گروه آزمایش و کنترل

نوع آزمون	مقدار	F	Df فرضیه	Df خطا	سطح معناداری	ضریب ایما
اثر پیلایی	۰/۹۳۱	۵۰/۹۱۲	۵/۰۰۰	۱۹	۰/۰۰۱	۰/۹۳۱
لامدای ویلک	۰/۰۶۹	۵۰/۹۱۲	۵/۰۰۰	۱۹	۰/۰۰۱	۰/۹۳۱
اثر هتلینگ	۱۳/۳۹۸	۵۰/۹۱۲	۵/۰۰۰	۱۹	۰/۰۰۱	۰/۹۳۱
بزرگترین ریشه روی	۱۳/۳۹۸	۵۰/۹۱۲	۵/۰۰۰	۱۹	۰/۰۰۱	۰/۹۳۱

با توجه به داده‌های جدول ۴، مقدار F تحلیل کوواریانس چند متغیری بررسی تفاوت گروه آزمایش و کنترل در هر پنج مهارت اجتماعی ($F=50/912$) در سطح ($P=0/001$) معنی‌دار می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت که بین گروه آزمایش و کنترل از لحاظ مهارت‌های اجتماعی در پس آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. در جدول ۵، نتایج تحلیل واریانس گزارش شده است. همچنین در جدول ۴ مشاهده می‌شود که میزان اثر مجذور اتای جزئی در هر ۴ آزمون، میزانی مطلوب و قابل توجه‌ای می‌باشند.

جدول ۵. نتایج تحلیل کوواریانس تفاوت گروه آزمایش و کنترل در مهارت‌های اجتماعی

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	ضریب ایما
مهارت‌های اجتماعی مناسب	۱۵۱۶/۴۵۸	۱	۱۵۱۶/۴۵۸	۸۴/۸۸۳	۰/۰۰۱	۰/۷۸۷
رفتارهای غیراجتماعی	۸۱۴/۳۸۸	۱	۸۱۴/۳۸۸	۶۳/۰۱۷	۰/۰۰۱	۰/۷۳۳
پرخاشگری	۱۵۹۵/۶۳۸	۱	۱۵۹۵/۶۳۸	۱۰۵/۳۷۵	۰/۰۰۱	۰/۸۲۱
برتری طلبی	۳۳۰/۲۳۸	۱	۳۳۰/۲۳۸	۳۸/۰۷۳	۰/۰۰۱	۰/۶۲۳
رابطه با همسالان	۷۸۱/۴۱۸	۱	۷۸۱/۴۱۸	۸۵/۳۶۹	۰/۰۰۱	۰/۷۸۸

با توجه به جدول ۵، مقدار F برای مهارت‌های اجتماعی مناسب ($84/883$)، رفتارهای غیراجتماعی ($63/017$)، پرخاشگری ($105/375$)، برتری طلبی ($38/073$) و رابطه با

همسالان (۸۵/۳۶۹) در سطح ۰/۰۱ معنادار است و این نشان می‌دهد که بین گروه آزمایش و کنترل در این مهارت‌ها تفاوت معناداری وجود دارد. برای بررسی این سؤال که آیا آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه موثر است؟ از تحلیل کوواریانس تک‌متغیره استفاده شده است، مفروضه‌های این روش در جدول شماره ۶ ارائه شده است.

جدول ۶. نتایج آزمون تحلیل کوواریانس تک‌متغیره پس‌آزمون قضاوت اخلاقی در گروه آزمایش و کنترل

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	ضریب ایبا
قضاوت اخلاقی	۷۷۸/۴۸۶	۱	۷۷۸/۴۸۶	۳۵/۳۵۳	۰/۰۰۱	۰/۵۶۷

همانطور که جدول ۶ مشاهده می‌شود، تحلیل کوواریانس پس‌آزمون نمرات کل قضاوت اخلاقی پس از تعدیل پیش‌آزمون نشان می‌دهد که اثر متغیر مستقل بر نمره‌های پس‌آزمون معنادار است. به عبارتی آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان تاثیر مثبت داشته است. در نتیجه می‌توان گفت نمرات قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزانی که آموزش دریافت کرده‌اند، نسبت به دانش‌آموزان گروه کنترل، بالاتر است. یعنی آموزش فلسفه بر افزایش قضاوت اخلاقی و بهبود مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه شهر ایلام تاثیر گذار بوده است.

این پژوهش باهدف اثربخشی آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه شهر ایلام انجام شد. نتایج نشان داد آموزش فلسفه به دانش‌آموزان بر رشد قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی مؤثر بوده است.

۴. نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش با نتایج رحیمی و دیگران (۱۴۰۱)، هاینس (۲۰۱۲)، شیخی و دیگران (۱۴۰۰)، نوروزی و دیگران (۱۴۰۱)، فرجی و دیگران (۱۳۹۸)، عیسی‌مراد و دیگران (۱۳۹۸) و قبادیان (۱۳۹۴) همسو می‌باشد. رحیمی و دیگران (۱۴۰۱) در یک فراتحلیل انجام شده در زمینه آموزش فلسفه به کودکان که شامل تمامی مقالات چاپ شده در مجلات علمی - پژوهشی و پایان نامه‌ها بود، نشان داد که آموزش فلسفه به کودکان و نوجوانان ایران نتایج

اثربخشی آموزش فلسفه بر ... (سجاد طاهرزاده قهفرخی و تینا خالقی فریمانی) ۲۲۳

اثربخشی مطلوب بر هر کدام از ابعاد شناختی، اجتماعی، عاطفی و اخلاقی دارد، نتیجه‌ای که با یافته‌های پژوهش حاضر همسو می‌باشد. همچنین درباره تاثیر آموزش فلسفه بر متغیر مهارت‌های اجتماعی همانند یافته‌های این پژوهش، عیسی‌مراد و دیگران (۱۳۹۸) در پژوهشی که بر اثربخشی آموزش فلسفه بر حل مسئله اجتماعی دانش‌آموزان انجام شد، نشان داد این برنامه سبب بهبود حل مسئله اجتماعی و در نتیجه بهبود روابط میان‌فردی می‌شود. همچنین پژوهش شیخی و دیگران (۱۴۰۰) نیز نشان داد، آموزش فلسفه تأثیر معناداری بر بهبود مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارد. به‌علاوه قبادیان (۱۳۹۴) در پژوهش خود نشان دادند آموزش فلسفه بر افزایش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کلاس پنجم موثر است و پژوهش نوروزی و دیگران (۱۴۰۱) نیز نشان داد که آموزش فلسفه بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی شهرستان سقز تاثیرگذار بوده‌است. همچنین به مانند یافته‌های پژوهش حاضر در متغیر قضاوت اخلاقی، پژوهش فرجی و دیگران (۱۳۹۷) نشان داد آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان دهم و یازدهم شهر اهواز تاثیر مثبت و معنادار داشته‌است.

برای تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان گفت، بر اساس نظریه سازندگی یادگیری، یادگیرنده خود کشف‌کننده و سازنده‌ی دانش است. طبق این نظریه که بر مبنای یادگیری اکتشافی می‌باشد، افراد ترغیب می‌شوند با مسائل دست و پنجه نرم کنند و با سوال‌ها و اختلاف نظر‌ها، در نهایت به فهم یک موضوع برسند. در آموزش فلسفه نیز افراد در موقعیت معما برانگیز قرار می‌گیرند سپس کنجکاوی آنان برانگیخته می‌شود و در آنان حالت عدم تعادل شناختی به‌وجود می‌آید در نتیجه به صورت فعال مفاهیم مرتبط با داستان‌های فلسفی را کشف می‌کنند و قدرت تفکر کلی‌شان را افزایش می‌دهد، در نتیجه مسائل مرتبط با قوای فکر (از جمله مهارت‌اجتماعی و قضاوت اخلاقی) بهبود می‌یابد (Millett, scholl & tapper, 2018).

در تبیین یافته‌های مربوط به اثربخشی آموزش فلسفه بر قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان می‌توان گفت، اخلاقیات گزاره‌هایی نیستند که به صورت مستقیم به کودک آموزش داده شود بلکه کودک با درک اخلاقیات و روابط میان فردی می‌تواند رفتار دیگران را پیش‌بینی کند و همچنین رفتار درست را انتخاب کند. در آموزش فلسفه این کار از طریق انتقال یادگیری به موقعیت واقعی زندگی، به دلیل وجود عناصر مشابه در داستان‌ها و زندگی روزمره افراد صورت می‌گیرد و یادگیری به آموزش کلاسی محدود نمی‌شود بلکه افراد می‌توانند در موقعیت‌های مشابه در زندگی خود آن را به‌کار برند و همین امر منجر به بهبود قضاوت اخلاقی افراد در

موقعیت‌های خاص می‌شود. به‌علاوه طبق نظریه پیاز، رشد شناختی انسان مبنای سایر ابعاد رشد، از جمله رشد اجتماعی (میان فردی)، رشد هیجانی و اخلاقی است. هدف برنامه فلسفه برای کودکان وادار کردن ذهن به عمل است و این کار را از طریق چالش‌ها، تفکر اصولی و تعامل سالم انجام می‌دهد و از این طریق موجب رشد شناختی کودک و بهبود عوامل مرتبط با آن یعنی قضاوت اخلاقی می‌شود. این مهارت‌های شناختی شامل درک این مطالب است: «کدام مسئله‌ای اخلاقی و چه قوانینی در این شرایط قابل اجرا است.»، «از کدام دلیل و برهان برای بهترین تصمیم استفاده شود»، «دادن انعکاس وضعیت برای اطمینان از این که بهترین تصمیم گرفته شده است» و «برنامه‌ریزی در مورد این که چگونه تصمیم را اعمال کرد»، که تمامی اینها از طریق تقویت قوای تفکر، رشد بهتری خواهند داشت (Millett, scholl & tapper, 2018). برنامه آموزش فلسفه باعث بهبود تفکر منطقی در نوجوانان می‌شود و آنها به واسطه آموزش در عمل یاد می‌گیرند که در مقام داوری و قضاوت به ملاک‌های دقیق سنجش نیاز دارند، گفتگوی فلسفی در حلقه‌های کندوکاو نوجوانان را به صورت محققانی تربیت می‌کند که از توانایی اندیشه‌ورزی اصولی و اخلاق گروهی برخوردار گردند و بتوانند تفکر منطقی و درستی در شرایط لازم داشته باشند. هدف آموزش فلسفه به کودکان و نوجوانان بهبود توانایی تعقل، پرورش درک و قضاوت اخلاقی از تجربه از طریق ایجاد مباحثه فلسفی و حلقه‌های کندوکاو در سطح کلاس است از این طریق درک و قضاوت اخلاقی در نوجوانان و کودکان افزایش می‌یابد. بر اساس گفته‌های لیپمن (۲۰۰۳) داستان‌های فلسفه جهت پرورش قضاوت اخلاقی نوجوانان و کودکان، مسائلی همچون آگاهی اخلاقی، ماهیت درستی و نیکی را مطرح می‌کنند که می‌تواند منجر به عمل اخلاقی و هدایت اجتماعی مثبت به شکل احترام گذاشتن به دیگران، پذیرش تفاوت‌ها و رفتار پاسخ دهنده مناسب شود. در حلقه کندوکاو دانش‌آموزان به همراه معلم خود دور هم می‌نشینند و به مباحثه درباره موضوعات مبهم و تبادل نظر در مورد آنچه خوانده می‌شود، می‌پردازند. دانش‌آموزان با توجه و احترام به سخنان یکدیگر گوش می‌دهند در نتیجه وقتی این روند در آنها درونی شد، آنها به این فکر خواهند افتاد که در سایر امور زندگی و در مواجهه با اتفاقات واقعی زندگی با تفکر از موقعیت‌های جدید بهره ببرند.

در تبیین یافته‌های مربوط به اثربخشی آموزش فلسفه بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان می‌توان گفت بسیاری از مهارت‌هایی که از طریق حلقه‌های کندوکاو و فرایند مربوط به آن حاصل می‌شود در واقع محورهای اجتماعی شدن را تشکیل می‌دهند، مثلاً تعامل اجتماعی حین گفت‌وگوهای فلسفی زمینه اجتماعی شدن، افزایش اعتماد به نفس و رشد مهارت‌های اجتماعی

را در دانش‌آموزان افزایش می‌دهد یا مهارت‌های همکاری و تفکر که در حلقه‌های کندوکاو رشد و پرورش می‌یابند، سبب بهبود مهارت‌های ارتباطی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتر می‌گردد. دانش‌آموزان پس از شرکت در حلقه‌های کندوکاو در ارتباطات اجتماعی به راحتی ابراز عقیده می‌کنند و خودسانسوری نمی‌کنند. در برنامه فلسفه برای کودکان گفت‌وگو به افراد کمک می‌کند تا افکار خویش را اصلاح کنند؛ برای عقاید خود دلیل بیاورند، اندیشه مبهم را با صراحت بیان کنند و عقاید دیگران را درک کنند و از این طریق درک و توانایی خود را برای حل مسائل زندگی اجتماعی و رفتارها در اجتماع بالا ببرند. در حلقه‌های کندوکاو دانش‌آموز یاد می‌گیرد که انصاف داشته باشد و به جمع و عقاید آنان احترام بگذارد و اجتماعی شدن در او تقویت می‌شود. همچنین در حلقه‌های کندوکاو دانش‌آموزان این توانایی را کسب می‌کنند که در برخورد با مسائل، جنبه‌های مختلف را بررسی کنند، ارتباطات بین آنها را درک کنند و به پیامد این ارتباطات توجه کنند. به طور کلی نوجوانان حاضر در حلقه‌های کندوکاو با فکر کردن، پرسش و پاسخ، کندوکاو و انتقاد آشنا می‌شوند، که در نتیجه برتری طلبی آنها کاهش و رابطه با همسالان بهبود می‌یابد، نتیجه‌گیری که در پژوهش و فرجی و دیگران (۱۳۹۸) نیز حاصل شد.

همچنین باید گفت برخی از افراد مهارت‌های اجتماعی را دارا هستند ولی به دلیل عدم فرصت کافی جهت به کارگیری آنها در موقعیت‌های مختلف اجتماعی قدرت تعمیم رفتار مناسب را ندارند بنابراین افراد فقط مهارت‌های اجتماعی را در موقعیت‌های آشنا به کار می‌برد ولی در موقعیت‌های جدید و نا آشنا دچار مشکل می‌شوند. این مشکل به خوبی توسط حلقه‌های کندوکاو برطرف می‌شود، همانطور که قبادیان (۱۳۹۴) نیز دریافت در این حلقه‌ها با خواندن داستان و کندوکاو پیرامون آن، دانش‌آموزان در شرایطی قرار می‌گیرند تا مهارت‌های اجتماعی مثل گوش دادن و سوال کردن، آگاهی از احساس خود، درک احساس دیگران، معذرت خواستن، اجازه گرفتن و سایر مهارت‌های اجتماعی را بیاموزد و در موقعیت‌های مورد نیاز این مهارت‌ها را به کار گیرند. به عبارتی می‌توان گفت برخی از مشکلات رفتاری کودکان و نوجوانان ناشی از عدم تمرین و بازخورد کافی برای انجام بهتر مهارت‌های اجتماعی است. در واقع کودک، دانش و اطلاعات لازم برای انجام رفتارهای اجتماعی را داراست ولی به دلیل عدم تکرار در موقعیت‌های واقعی، رفتار وی شکل مناسبی ندارد (که البته این هشدار برای بسیاری از برنامه‌های تربیتی وجود دارد و لزوم فراهم آوردن موقعیت‌های تمرینی را گوشزد

می‌کند). مطابق با این نظر ماهری و دیگران (۱۴۰۱) نیز معتقدند برنامه آموزش فلسفه برای کودکان این فرصت را در اختیار آنها قرار می‌دهد که مهارت‌های آموخته شده را تمرین کنند. همانطور که بعضی از پژوهشگران از جمله یانگ و مون (Yang & Moon, 2013)، معتقدند معلومات کافی در زمینه مهارت‌های اجتماعی ممکن است از سه بعد مختلف بر روابط میان فردی تأثیر بگذارد، اول اینکه برخی از کودکان مقصود و هدف اصلی از برقراری روابط متقابل با دیگران را ندانند، دوم آنکه ممکن است کودک مهارت در اجرای رفتار مناسب را نداشته باشد یا روش کار را نداند و به این ترتیب در برقراری روابط اجتماعی با ناکامی رو به رو شود و سوم آنکه ممکن است کودک شرایط، موقعیت زمانی و مکانی رفتار را در روابط اجتماعی درک نکرده باشد و بدین ترتیب در موقعیت‌های مختلف به صورتی نامناسب رفتار کند، که آموزش فلسفه با فرصت تمرینی که به دانش‌آموزان می‌دهد می‌تواند این معلومات ناکافی را بهبود و در نتیجه مهارت‌های اجتماعی را افزایش دهد.

با وجود تلاش جدی در جهت اجرای درست و اصولی پژوهش حاضر، این پژوهش نیز مانند سایر پژوهش‌ها در حیطه اجرایی و تعمیم‌دهی نتایج دارای محدودیت‌هایی است. در فراهم کردن مکان اجرای حلقه‌های کندوکاو و همکاری مدارس با محدودیت‌هایی روبرو بودیم. همچنین در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شده است که احتمال سوگیری در نتایج وجود دارد که به لحاظ تعمیم‌دهی نتایج با محدودیت مواجه می‌شویم. و اینکه اجرای پژوهش بر روی دانش‌آموزان دختر از دیگر محدودیت‌های این پژوهش است که جهت تأیید مجدد روابط تعاملی متغیرها، پیشنهاد می‌شود این پژوهش در جامعه و نمونه‌های دیگر نیز اجرا شود تا پشتوانه تجربی بیشتری جهت حمایت از یافته‌های این پژوهش فراهم شود. لذا اجرای آزمایش بر روی دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه اول و دوم نیز پیشنهاد می‌گردد. همچنین با توجه به اهمیت عمده برنامه آموزش فلسفه به کودکان و مورد تأیید قرار گرفتن آن از سوی تحقیقات انجام شده، پیشنهاد می‌شود از این برنامه آموزشی برای پرورش توانایی استدلال، تفکر، مشارکت با همسالان و کاهش رفتارهای ضداجتماعی نیز استفاده شود. و در پایان نیز پیشنهاد می‌شود که آموزش فلسفه به کودکان در برنامه‌های درسی مدارس گنجانده شود تا کودکان و نوجوانان با روش‌های تفکر، حل مسأله، ارزشهای اخلاقی، درک عقاید دیگران و احترام گذاشتن به عقاید دیگران آشنا شوند تا نهایتاً به رشد قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی آنان کمک شود.

کتابنامه

- پورحسین، افراسیاب، انتصارفومنی، غلامحسین، حجازی، مسعود، و نریمانی، محمد (۱۳۹۹)، اثربخشی آموزش راهبردهای شناختی و فراشناختی بر مهارت حل مسعله و عزت نفس دانش آموزان پایه یازدهم مشکین شهر، فصلنامه روان‌شناسی مدرسه، ۹(۴)، ۳۴-۴۵.
- درویشی، زین‌العابدین، مهدی، علی‌اکبر، یوسف‌زاده، باقر، و اشرفی سلیم‌کندی، فرشید (۱۴۰۱)، رویکردها و روش‌های آموزش تفکر فلسفی به کودکان، مجله پژوهش‌های فلسفی، ۱۶(۳۹)، ۱۲۹-۱۴۹.
- رحیمی، سلام، مصرآبادی، جواد، و علیپور، فاطمه (۱۴۰۱). فراتحلیل تأثیر اجرای برنامه فلسفه برای کودکان بر ابعاد رشدی، دوفصل‌نامه علمی تفکر و کودک، ۱۳(۲)، ۱۰۱-۱۳۲.
- زادشیر، فرزانه، استکی، مهناز و امامی‌پور، سوزان (۱۳۸۸)، مقایسه قضاوت اخلاقی و رشد اجتماعی دانش‌آموزان دبستان‌های غیرانتفاعی تحت تعلیم آموزش قرآن به شیوه حفظ معانی با غیرانتفاعی عادی، فصلنامه روانشناسی کاربردی، ۳(۲)، ۲۵-۴۷.
- سعدی‌پور، اسماعیل، رادمنش، عصمت، و اسدزاده، حسن (۱۳۹۴)، اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر بهبود رابطه معلم شاگرد و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان شهر تهران، فصلنامه علمی پژوهشنامه تربیتی، ۱۱(۴۵)، ۴۳-۵۶.
- شیخی، سمیرا، و حبیب‌زاده، عباس (۱۴۰۱)، تأثیر آموزش فلسفه بر خودتنظیمی و مهارت اجتماعی دانش‌آموزان دختر متوسط اول، فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۸(۱)، ۱۶۱-۱۷۹.
- صالحی، کیوان، صفریان، صبا، و دهقانی، مرضیه (۱۴۰۱)، تأثیر بازی‌های گروهی بر قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان پسر پایه سوم ابتدایی، فصل‌نامه پژوهش‌های کاربردی روانشناختی، ۱۳(۱)، ۱۶۳-۱۸۱.
- صفری، اکرم، نادری، مریم و قشلاقی، شهلا (۱۴۰۰). تأثیر آموزش مهارت حل مسعله تریز بر تفکر خلاق و انتقادی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی، نشریه پویا در آموزش علوم انسانی دانشگاه فرهنگیان، ۷(۲۲)، ۷۶-۹۷.
- طاهرزاده قهفرخی، سجاد، سایه میری، احسان، شاهمردیان، طاهره، و حیدری فرد، رضا (۱۴۰۱)، بررسی اثربخشی آموزش فلسفه بر پرورش استدلال و خلاقیت دانش‌آموزان (مورد مطالعه: دختران متوسطه اول شهر ایلام)، دوفصل‌نامه تفکر و کودک، ۱۳(۱)، ۲۴۱-۲۵۸.
- عیسی‌مراد، ابولقاسم، نفر، زهرا، و فاطمی، فاطمه السادات (۱۳۹۸)، اثربخشی آموزش فلسفه بر همدلی و حل مسعله اجتماعی دانش‌آموزان پنجم ابتدایی، فصلنامه مطالعات روانشناسی بالینی، ۹(۲۶)، ۱۷۷-۱۳۴.
- فرجی، ماهرخ، مکوندی، بهنام، بختیارپور، سعید، افتخارصعادی، زهرا، و احتشام‌زاده، پروین (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش فلسفه بر رشد قضاوت اخلاقی، رفتار جامعه‌یار و مهار خشم در دانش‌آموزان شهر اهواز، مجله مطالعات روان‌شناسی تربیتی، ۳۶(۵)، ۹۷-۱۲۲.
- قبادیان، مسلم (۱۳۹۴)، تأثیر برنامه آموزش فلسفه بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی، مجله پژوهش‌های تربیتی، ۳۰(۵)، ۱۳۸-۱۴۹.

- کم، فلیپ (۱۳۹۸)، «داستان‌های فکری ۱ با ۷۴ فعالیت»، ترجمه فرزانه شهرتاش، مژگان رشتچی، تهران: انتشارات شهرتاش.
- کم، فلیپ (۱۳۹۷)، «داستان‌های فکری ۲ با ۸۹ فعالیت»، ترجمه مژگان رشتچی، فرزانه شهرتاش، تهران: انتشارات شهرتاش.
- کم، فلیپ (۱۳۹۸)، «داستان‌های فکری ۳ با ۷۹ فعالیت»، ترجمه فرزانه شهرتاش و نسرين ابراهیمی‌لویه، تهران: انتشارات شهرتاش.
- ماهری، ساناز، عراقیه، علیرضا، قانلی، یحیی، مهدی‌زاده، و امیرحسین، سوسه‌هایی، پری (۱۴۰۰). شناسایی چالش‌های آموزش فلسفه برای کودکان از نظر مربیان پیش‌دبستانی (یک مطالعه موردی)، دوفصلنامه تفکر و کودک، ۱۲(۱)، ۲۶۱-۲۸۷.
- محمدی نصرآباد، محدثه، علوی لنگرودی، سیدکاظم، زندوانیان، احمد، و استبرقی، مهدیه (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش ارزش‌های اخلاقی (از طریق قصه‌گویی و پویانمایی) بر رشد مهارت‌های اجتماعی کودکان پیش‌دبستانی، دو فصل‌نامه علمی تفکر و کودک، ۱۰(۲)، ۲۳۹-۲۶۲.
- نوروزی، وریا، کریمیان، حیدر، و طالبی، بهنام (۱۴۰۱)، اثربخشی برنامه آموزش برای کورکان (فیک) بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان ابتدایی، دوفصل‌نامه علمی تفکر و کودک، ۱۳(۲)، ۲۶۷-۲۹۳.
- یوسفی، فریده، و خیر، محمد (۱۳۸۱)، بررسی پایایی و روایی مقیاس سنجش مهارت‌های اجتماعی ماتسون و مقایسه عملکرد دختران و پسران دبیرستانی در این مقیاس، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۳۶(۲)، ۱۴۷-۱۵۸.
- یوسفی، علیرضا، و گردان‌شکن، مریم (۱۳۹۰)، تفکر انتقادی، مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ویژه‌نامه توسعه آموزش و ارتقای سلامت، ۱۱(۹)، ۱۱۲۰-۱۱۲۸.

- Boyratz, C. Turcan, B (2021). Development of a primary school teacher on the philosophy with children: an action research. *Journal of elementary education*. 13(4). 491-510.
- Haynes, J. (2012). *Children as philosophers*. London: Routledge Falmer.
- Garrote, A. (2017). The relationship between social participation and social skills op pupils literature. *Psychology*, 4(9), 717-728.
- Lipman, Matthew (1976). Can philosophy for children be the basis of educational redesign?, *journal of social studies*, 69(6).
- Lipman, Matthew (2003). *Thinking in education*, Cambridge & New York: Cambridge university press.
- Matson J.L., Rotatori, A, F., & Helsel, W. J. (1983). development of a Rating Scale to Measure Social Skills in children: The matson evaluation of social skills with youngsters (MESSY), *behavior research and therapy*, 21, 4, 335-340.
- Millett, S., Scholl, R., & Tapper, A. (2018). Australian research into the benefits of philosophy for children. In *Philosophical Inquiry with Children* (pp. 199-214), Routledge.

اثر بخشی آموزش فلسفه بر ... (سجاد طاهرزاده قهفرخی و تینا خالقی فریمانی) ۲۲۹

- Siddiqui, N., Gorard, S., & See, B. H. (2019). Can programmes like Philosophy for Children help schools to look beyond academic attainment? *Educational review*, 71(2), 146-165 .
- Uhlmann, E.L., Pizarro, D.A. & Diermeier, D. (2015). A Person-Centered Approach to Moral Judgment. *Perspectives on Psychological Science*, 10(1), 72–81.
- Wu, C. (2021). Training Teachers in China to Use the Philosophy for Children Approach and Its Impact on Critical Thinking Skills: A Pilot Study. *Education Sciences*, 11(5), 206.
- Yang, N. Y., & Moon, S. Y. (2013). The impact of health status, health promoting behaviors, and social problem ability on college adjustment among nursing students. *The Journal of Korean Academic Society of Nursing Education*, 19(1), 33-42.
- Zahrebnik, Y., Veremiuk, L., Boichevska, I., & Ivanchuk, A. (2021). The program “philosophy for children”: positive experience of the usa. society. integration. education. Proceedings of the International Scientific Conference.
- Zulkifli, H., & Hashim, R. (2020). Philosophy for children (P4C) in improving critical thinking in a secondary moral education class. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19(2), 29-45.